

Education at a Glance 2008: OECD Indicators

Summary in Czech

Stručný pohled na školství 2008: ukazatele OECD

Přehled v českém jazyce

- Stručný pohled na školství je souhrn mezinárodně srovnatelných statistik o vzdělávání každoročně vydávaný OECD.
- Vydání 2008 se soustřeďuje zejména na pokračující rozmach vzdělávání, jehož výsledkem je, že nyní vstupuje na vysokou školu 57 % mladých lidí.
- V situaci, kdy vzdělávací systémy řeší problémy spojené s tímto růstem, jim mezinárodní srovnání umožňuje poměřit vlastní kroky s úspěšností postupů v jiných částech světa.

Obtížná volba, nebo obtížné období? K udržitelným strategiím pro investice do expandujících vzdělávacích systémů

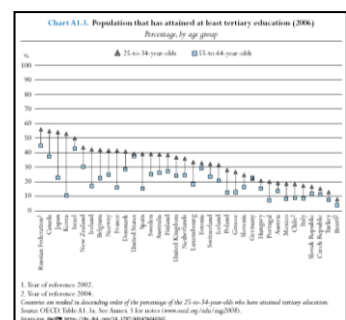
Vlády zemí OECD mají v souvislosti se vzdělávacími systémy velké ambice – přály by si, aby narůstal jejich objem i kvalita. Jenomže veřejné rozpočty narážejí na značná omezení a vzdělávání přitom zůstává převážně veřejnou záležitostí. Byla tedy dosud finanční podpora dostatečná, aby umožňovala plnit náročné požadavky kladené na vzdělávání a bude v tomto smyslu dostatečná v budoucnu?

Co se týče objemu, po desetiletí trvající rozmach účasti na vzdělávání i nárůst počtu absolventů nadále pokračuje – a to tempem, které předčí mnohé předpovědi z minulosti. Poté, co ve většině zemí OECD už došlo prakticky k plné míře účasti na vyšším sekundárním vzdělávání, dochází v poslední době k největšímu pokroku v sektoru terciárního vzdělávání (**ukazatel A3**). Zatímco v roce 1995 zahájilo vysokoškolské studium 37 % věkového ročníku, je to nyní v rámci zemí OECD v průměru 57 % (**ukazatel A2**). Předpovídat budoucnost na základě minulých trendů je však vždy obtížné. Bude rozmach terciárního vzdělávání, motivovaný stále se zvyšující poptávkou po vysoce kvalifikovaných pracovnících, pokračovat tímto tempem? Nebo se zastaví a dojde ke snížení relativních výnosů? Na počátku 20. století by jen málokdo předpověděl, že na jeho konci bude vyšší sekundární vzdělání v zemích OECD prakticky všeobecným jevem (**ukazatel C2**). A stejně tak je obtížné předpovědět, jak se do konce 21. století rozšíří terciární vzdělání.

Jisté však v tuto chvíli je, že motivace k dosažení terciárního vzdělání je stále silná, a to jak možnost vyššího platu, tak naděje na lepší vyhlídky na zaměstnání (**ukazatele A8, A9 a A10**). Kromě toho na trhu práce významně vzrostla poptávka po vysoce kvalifikovaných pracovnících (**ukazatel A1**).

Snaha vyhovět poptávce a zároveň alespoň udržet stávající úroveň nutně vytváří tlak na zachování či další zvýšení výdajů na vzdělávání a na zlepšení jejich efektivity. V posledních letech se výdaje na vzdělávání již značně zvýšily, a to jak absolutně, tak i relativně jako podíl na veřejných rozpočtech. Celkový objem výdajů na vzdělávací instituce na všech úrovních vzdělávání vzrostl v posledním desetiletí ve všech zemích a v období 2000 až 2005 tento nárůst činil v průměru 19 % (**ukazatel B3**). V roce 2005 vydaly země OECD na vzdělávání na všech úrovních 6,1 % společného hrubého domácího produktu; 86 % těchto prostředků pocházelo z veřejných zdrojů a kromě 7 zemí vydalo všech 21 zbývajících zemí OECD na vzdělávání minimálně 5 % hrubého domácího produktu (**ukazatel B2**). Dalším zřejmým rysem snahy jednotlivých vlád je skutečnost, že od roku 1995 do roku 2005 vzrostly veřejné výdaje na vzdělávání jako podíl na celkových veřejných výdajích o více než jeden procentní bod – z 11,9 % v roce 1995 na 13,2 % v roce 2005. Ve všech zemích kromě Francie, Kanady, Maďarska, Portugalska a Švýcarska rostly výdaje na vzdělávání přinejmenším stejně rychle jako veřejné výdaje v ostatních sektorech (**ukazatel B4**).

Graf A1.3 Podíl obyvatelstva s terciárním vzděláním (2006)

Vedle zvyšování veřejných výdajů na vzdělávání se hledaly nové zdroje, z kterých by bylo možné financovat rychlý nárůst počtu žáků a studentů (zejména na terciární úrovni) a navýšit prostředky pro vzdělávací instituce (**ukazatel B3**). Ačkoli v souhrnu za všechny úrovně vzdělávání pochází 86 % výdajů na vzdělávání stále z veřejných zdrojů, téměř ve třech čtvrtinách zkoumaných zemí rostly soukromé výdaje v letech 1995 až 2005 rychleji než výdaje veřejné. V některých zemích je podíl soukromého financování institucí terciárního vzdělávání natolik vysoký, že zpochybňuje názor, že za terciární vzdělávání je v první řadě odpovědný stát. Tento názor je vlastně postupně nahrazován míněním, že (vezmeme-li v úvahu veřejný i soukromý přínos vzdělání) náklady na zajištění vzdělávání a odpovědnost za jeho poskytování by rovněž měly být rozděleny mezi ty, kterým přímo přináší prospěch, a celou společnost (tj. domácnosti, podniky i vlády), a to alespoň na úrovni terciárního vzdělávání (**ukazatel B3**).

Zatímco snaha zvyšovat investice do vzdělávání je z letos publikovaných ukazatelů jasně patrná, zůstává otázkou, zda nárůst prostředků probíhal ve shodě s demografickými a strukturálními změnami, k nimž došlo v posledním desetiletí. Z hodnot **ukazatelů B1 a B2** je zřejmé, že ve všech zemích rostly v letech 1995 až 2005 výdaje na vzdělávání na primární a sekundární úrovni rychleji než počet žáků a ve více než dvou třetinách zemí i rychleji než hrubý domácí produkt na hlavu. Ačkoli výdaje na žáka na primární a sekundární úrovni vzdělávání rostly v letech 2000 až 2005 v průměru pomaleji než v letech 1995 až 2000, v osmi ze zemí OECD a partnerských zemí vzrostly v poslední době minimálně o 30 % (**ukazatele B1 a B2**). Důsledkem je, že prostředky připadající na jednoho žáka na primární a sekundární úrovni vzdělávání se v posledním desetiletí výrazně zvýšily. Navíc ve 23 zemích OECD ze 30 se počet 5–14letých žáků v příštích deseti letech bude snižovat (**ukazatel A11 ve Stručném pohledu na školství 2006**), z čehož lze vyvodit, že by prostředky připadající na jednoho žáka na primární a sekundární úrovni vzdělávání mohly nadále růst, pokud obecná pravidla tvorby rozpočtu zůstanou stabilní a z rozpočtu se uvolní prostředky na zlepšení kvality programů a výkonu studentů.

Na terciární úrovni tomu však bylo jinak. V letech 1995 až 2005 se výdaje na studenta na terciárním vzdělávacím stupni v některých případech snížily, jelikož celkové výdaje neudržely krok s rostoucím počtem studentů. Pokud bude počet studentů na terciárním stupni vzdělávání nadále stoupat a bude pokračovat příliv studentů do zemí OECD, což posiluje rozpočtové tlaky tam, kde zahraniční studenti nehradí všechny náklady svého vzdělávání, tak bez dalších investic se tendence snižování výdajů na studenta patrně ještě zrychlí (**ukazatel C3**). Pokračování současných trendů by rovněž mohlo posílit rozdíly v míře financování mezi zeměmi. V roce 2005 se nejnižší a nejvyšší výdaje na studenta v terciárním vzdělávání lišily sedminásobně, pohybovaly se v rozmezí od 3 421 USD v Ruské federaci po více než 20 000 USD ve Spojených státech a Švýcarsku (**ukazatel B1**).

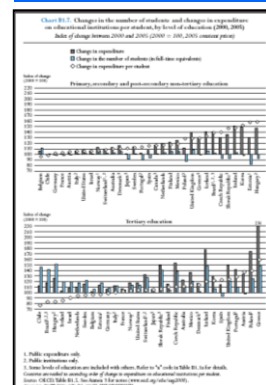
Úkol uspokojit další finanční nároky je proto zřejmý, alespoň pro oblast terciárního vzdělávání. Stejně tak je však zřejmé, že pouhé navýšení finančních prostředků nebude dostačující. Investice do vzdělávání budou muset být rovněž mnohem efektivnější. Ekonomické oddělení OECD se touto otázkou zabývalo a odhaduje, že v průměru by v zemích OECD bylo možné při zachování současné úrovně zdrojů zlepšit výsledky učení o 22 % (**ukazatel B7 ve Stručném pohledu na školství 2007**). To naznačuje míru úsilí, které bude nutné vynaložit na nové vymezení role vzdělávání podobným způsobem, jak se to stalo u jiných profesí, a na zajištění vyšších přínosů vynaložených finančních prostředků. Výsledky PISA rovněž odhalily, že vztah mezi výší prostředků investovaných do vzdělávání a výsledky učení je ve všech zemích přinejlepším skromný, což ukazuje, že finanční prostředky jsou sice nezbytným, ale ne dostačujícím předpokladem vysoce kvalitních výsledků učení.

Letošní vydání *Stručného pohledu na školství* se touto problematikou zabývá hlouběji (**ukazatel B7**) a zkoumá, jaký přístup jednotlivé země při investování svých zdrojů volí a jak vzájemně vyvažují počet hodin, které žáci tráví ve třídě, počet let, které stráví ve škole, počet hodin odpracovaných učiteli, velikost třídy (jakožto náhražkovou míru) a platy učitelů (**ukazatele C4, D1, D2, D3 a D4**). Výsledky ukazují, že podobné úrovně investic v jednotlivých zemích mohou zakrývat rozdílné přístupy v oblasti vyššího sekundárního vzdělávání. To částečně vysvětluje, proč mezi celkovými výdaji na vzdělávání a výsledky žáků neexistuje jednoduchý vztah. V Koreji a Lucembursku například náklady na platy učitelů přepočtené na jednoho žáka (vyjádřené jako podíl na hrubém domácím produktu na hlavu, aby se vyloučil vliv významných rozdílů v národním důchodu jednotlivých zemí) výrazně převyšují průměr zemí OECD (15,5 % v Koreji a 15,2 % v Lucembursku v porovnání s průměrem, který činí 10,9 %). Zatímco však Korea investuje prostředky do relativně vysokých platů učitelů na úkor relativně velkých tříd, v Lucembursku lze vyšší než průměrné náklady na platy učitelů přepočtené na jednoho žáka téměř jednoznačně vysvětlit malým počtem žáků ve třídě (**ukazatel B7**). Mají-li být vzdělávací služby efektivnější, budou země muset pečlivě vážit, jaký přístup zvolit, a budou muset prohloubit své znalosti o tom, jak zvolený přístup ovlivňuje přínos vynaložených prostředků.

Analýza odhaluje i některé další rysy. V zemích s nejnižšími náklady na platy učitelů přepočtenými na jednoho žáka na vyšší sekundární úrovni (vyjádřené jako podíl na hrubém domácím produktu na hlavu) je obvykle hlavní příčinou poměrně nízká úroveň platů jako podílu na hrubém domácím produktu na hlavu. To platí pro Irsko, Island, Norsko, Polsko, Slovensko a Švédsko. Významnou výjimkou je Mexiko, kde jsou náklady na platy učitelů vzhledem k hrubému domácímu produktu na hlavu výrazně nad průměrem zemí OECD, což je kompenzováno velkým počtem žáků ve třídě (**ukazatel B7**).

Opět je třeba zdůraznit, že země, v nichž rostou výdaje na žáka, musí pečlivě vážit, kam tyto prostředky směřovat.

Graf B1.7 Změny v počtu žáků či studentů a změny ve výdajích na vzdělávacích institucích přepočtené na jednoho žáka či studenta podle úrovně vzdělávání (2000, 2005)

Graf B3.1 Podíl soukromých výdajů na výdajích na vzdělávací instituce (2005)

Způsoby financování, které se vyvinuly na úrovni terciárního vzdělávání, se liší od způsobů financování na primární a sekundární úrovni. Především využívání soukromých zdrojů je zde mnohem obvyklejší než na primární a sekundární úrovni. Ze soukromých zdrojů je financováno v průměru 27 % celkových výdajů, v Austrálii, Japonsku, Spojených státech a partnerském Izraeli přesahuje soukromé financování 50% hranici a v Koreji a partnerském Chile dosahuje dokonce 75 % (**ukazatel B3**). Vyváženost soukromého a veřejného financování na jedné straně a schopnost země poskytovat institucím terciárního vzdělávání různé formy veřejných příspěvků na straně druhé jsou dva faktory, které pomáhají vysvětlit výrazné rozdíly v přístupu k financování terciárního vzdělávání. Některé země našly nové soukromé zdroje, některé rozšířily veřejné financování a ty, které nečiní ani jedno ani druhé, se stále obtížněji vypořádávají s problémem, jak při rozmachu terciárního vzdělávání udržet jeho kvalitu.

V severských zemích byl rozmach terciárního vzdělávání umožněn rozsáhlými veřejnými výdaji, které zahrnovaly jak podporu institucí, tak podporu studentů a domácností jakožto investici s vysokou mírou návratnosti pro jednotlivce i společnost. Jiné země, například Austrálie, Japonsko, Kanada, Korea, Nový Zéland, Spojené království a Spojené státy, rozšířily účast na terciárním vzdělávání přesunem části finanční zátěže na studenty a jejich rodiny. V řadě těchto zemích určují školné instituce (často s určitým horním limitem) a toto školné se může lišit podle předpokládaného uplatnění absolventů na trhu práce a předpokládané výši platu po ukončení studia (**ukazatel B5**). Tato opatření jsou často doprovázena finanční podporou sociálně znevýhodněných studentů, a to ve formě půjček nebo stipendií, a také půjčkami s výhodnými podmínkami pro všechny studenty. Austrálie a Nový Zéland například doplňují na příjmu závislé půjčky na školné, které jsou nabízeny všem studentům, na příjmu závislými příspěvky na životní náklady a stipendii, které mají pomoci hradit obecné náklady na vzdělávání a ubytování studentům s nižším socio-ekonomickým postavením. Díky tomuto přístupu nedošlo ke zhoršení přístupu k terciárnímu vzdělávání studentů ze znevýhodněného socio-ekonomického prostředí.

Naproti tomu mnoho evropských zemí nenavýšilo veřejné výdaje na vysoké školství do té míry, aby byla zachována předchozí úroveň výdajů na jednoho studenta, ani neumožnilo vysokým školám předepisovat školné. Důsledkem je, že jejich instituce mají stále větší potíže s rozpočtem, což může v konečném důsledku ohrozit kvalitu nabízených programů. Překvapivé je, že průměrné výdaje na jednoho studenta na terciárním vzdělávacím stupni jsou nyní ve většině evropských zemí výrazně pod polovinou průměrných výdajů ve Spojených státech. Přestože je volba mezi navýšením veřejných investic a zvýšením podílu soukromých prostředků obtížná, nedělat nic tváří v tvář zvyšující se poptávce po terciárním vzdělávání a jeho vyšší kvalitě se již nezdá být řešením.

Graf B7.1 Míra vlivu různých faktorů na náklady na platy učitelů na vyšší sekundární úrovni přepočtené na jednoho žáka vyjádřené jako podíl na hrubém domácím produktu na hlavu (2004)

Aby země dokázaly zajistit adekvátní financování při rozvoji svých vzdělávacích systémů, musí své úsilí zaměřit více směry. Kromě snahy upřednostnit vzdělávání při přidělování veřejných prostředků se budou zřejmě muset zaměřit na způsoby, jimiž lze do terciárního vzdělávání přivést více soukromých prostředků, na oblasti, jimž je třeba při úsilí o zlepšování kvality vzdělávacích systémů dát přednost, a na způsoby efektivnějšího rozdělování prostředků. Problémem je, jak toho dosáhnout bez ústupků porušujících spravedlivý přístup. Ukazatele dokládají, že v mnoha zemích mají větší šanci účastnit se terciárního vzdělávání ti, jejichž otcové mají terciární vzdělání. Bude tedy pravděpodobně nutné učinit opatření podporující mezigenerační pohyb ve smyslu nejvyššího dosaženého vzdělání. Způsobem, jak zlepšit spravedlivý přístup k terciárnímu vzdělávání, může být rozšíření veřejných podpor a dosažení vhodné rovnováhy mezi finanční pomocí ve formě studentských půjček a ve formě stipendií. Z některých analýz vyplývá, že při podpoře studentů ze znevýhodněného socio-ekonomického prostředí s cílem umožnit jim pokračování ve studiu mohou být stipendia účinnější než půjčky, zatímco pro ostatní socio-ekonomické kategorie mohou půjčky fungovat lépe (**ukazatel A7 a B5**).

Ovlivnit míru graduace a odlehčit tlak na výdaje by mohl – pomíne-li otázku rozdělování prostředků – rovněž mechanismus pomáhající studentům činit informovanou volbu při přechodu mezi vzdělávacími programy sekundárního a terciárního stupně, jelikož v průměru asi 31 % studentů z 19 zemí OECD, které poskytly odpovídající údaje (**ukazatel A3 a A4**), nedokončí terciární studia, na která se přihlásili.

Ukazatel A1 rovněž upozorňuje na problém přizpůsobení programů, jejichž absolventi nemají dostatečné uplatnění na trhu práce, rostoucím nárokům na lidské zdroje v některých sektorech. V zemích OECD je podíl pracovních míst vyžadujících vysokou kvalifikaci v ekonomice všeobecně vyšší než potenciální nabídka osob se vzděláním a odbornou přípravou na vysoké úrovni, kterou tato pracovními místa vyžadují.

Zvládnout rozšíření a rozvoj vzdělávacích systémů tak, aby se rozšířil přístup ke vzdělávání, zlepšila jeho kvalita a zvýšil přínos vynaložených finančních prostředků, představuje obtížný úkol, s nímž se jednotlivé země budou muset vypořádat. Žijeme ve znalostní společnosti, která vyžaduje schopné, vysoce kvalifikované a inovativní občany a rostoucí účast na vzdělávání napovídá, že mladí a jejich rodiny tento princip pochopili. Přestože nikdo není schopen předpovědět, kam až bude rozmach terciárního vzdělávání pokračovat, potřebují země udržitelné systémy financování, které budou schopné reagovat na rostoucí počty studentů. Pokud tomu tak nebude, mohla by se znalostní společnost stát polarizovaným světem obývaným těmi, kteří si vzdělání mohou dovolit, a těmi, kdo si je dovolit nemohou.

To vyžaduje nesnadná rozhodnutí. Významným záměrem letošního vydání *Stručného pohledu na školství* bylo nastínit způsoby, jimiž jednotlivé země k takovým rozhodnutím přistupují. K tomu, abychom po-

chopili, jak lze v různých prostředích, v nichž jednotlivé země fungují, tato rozhodnutí a nejrůznější přístupy co nejefektivněji zkombinovat tak, aby povzbuzovaly studenty v touze učit se, však bude muset být ještě mnohé vykonáno. Mezinárodní srovnání může být efektivním nástrojem, který tento úkol usnadní. Umožňuje vzdělávacím systémům sebereflexi z hlediska přístupů a opatření, které byly naplánovány, uvedeny v život a úspěšně uskutečněny jinde ve světě. Ukazuje rovněž, co je ve vzdělávání možné, a to ve smyslu kvality, spravedlivosti a efektivity vzdělávacích služeb, a umožňuje lépe pochopit, jak podobné problémy řeší různé vzdělávací systémy.

Letošní vydání *Stručného pohledu na školství* dále odpovídá na následující otázky: co se může naučit 15letý student v přírodních vědách (**ukazatel A5**), jaké jsou představy rodičů o škole a o výuce přírodních věd (**ukazatel A6**), zda je účast studentů na vyšším vzdělávání ovlivněna socio-ekonomickým statusem jejich rodičů (**ukazatel A7**), na jaké prostředky a služby jsou vynakládány finanční zdroje ve vzdělávání (**ukazatel B6**), do jaké míry převažují odborné programy (**ukazatel C1**), zda se dospělí účastní školení a vzdělávacích programů v zaměstnání (**ukazatel C5**), jak jsou ve vzdělávacích systémech využívány evaluace a oceňování (**ukazatel D5**) a konečně na jaké úrovni se ve vzdělávacích systémech přijímají rozhodnutí (**ukazatel D6**).

OECD se bude usilovně zabývat dalším vývojem politicky významných mezinárodních srovnávání, a to nejen v oblastech, kde je to momentálně uskutečnitelné, ale rovněž v oblastech, kde je ještě třeba vynaložit značné úsilí na koncepční práci. Důležitými kroky k tomuto cíli jsou: zahájení Mezinárodního výzkumu výuky a učení (TALIS – Teaching and Learning International Survey), který představuje významný průlom v koncepčním i metodologickém smyslu, další vývoj Programu pro mezinárodní hodnocení žáků (PISA – Programme for International Student Assessment) a jeho rozšíření v podobě Programu pro mezinárodní hodnocení kompetencí dospělých (PIAAC – Programme for the International Assessment of Adult Competencies) a v neposlední řadě také počáteční práce na výzkumu hodnocení výsledků učení na terciární úrovni (AHELO – Assessment of Higher Education Learning Outcomes).

Celá zpráva je k dispozici na webových stránkách
www.oecd.org/edu/eag2008

Toto shrnutí obsahuje **StatLinks**, službu, která umožňuje získat k vytištěným stránkám soubory ve formátu tabulkového procesoru ExcelTM!

© OECD 2008

Tento přehled není oficiálním překladem OECD.

Reprodukce tohoto přehledu je povolena, jsou-li uvedena autorská práva OECD a název původní publikace.

Vícejazyčné přehledy jsou překlady výtahů z publikací OECD původně uveřejněných v angličtině a francouzštině.

Jsou zdarma k dispozici v internetovém knihkupectví OECD: www.oecd.org/bookshop/

Další informace vám poskytne Odbor pro legislativu a překlady při OECD, Ředitelství pro veřejné záležitosti a komunikaci (OECD Rights and Translation unit, Public Affairs and Communications Directorate); e-mail: rights@oecd.org; fax: +33 (0)1 45 24 99 30.

OECD Rights and Translation unit (PAC)
2 rue André-Pascal, 75116
Paris, France

Navštivte naši internetovou stránku: www.oecd.org/rights/

